

Серія «Великий роман» заснована у 2020 році

Переклад з іспанської
Петра Тарашука

Перекладено за виданням: Fernando Aramburu. *Patria*. —
Barcelona: Tusquets Editores, 2016.

This edition published by arrangement with Tusquets Editores
and Elkost Intl. Literary Agency

Це видання опубліковано за домовленістю
з Tusquets Editores and Elkost Intl. Literary Agency

Художник-оформлювач
М. С. Мендор

First published in Spanish as *Patria* by Tusquets
Editores, S. A., Barcelona, Spain, 2016
Copyright © Fernando Aramburu, 2016
Вперше опубліковано іспанською мовою як *Patria*
Tusquets Editores, S. A., Барселона, Іспанія, 2016
Авторське Право © Фернандо Арамбур, 2016
© Ivan Giménez / Tusquets
Editores, фото, 2020
© П. В. Тарашук, переклад
українською, 2020
© М. С. Мендор, художнє
оформлення, 2020
© Видавництво «Фоліо»,
марка серії, 2020

ISBN 978-966-03-8681-5
(Великий роман)
ISBN 978-966-03-9168-0

1. ПІДБОРИ НА ПАРКЕТИ

Он іде, бідолаха, розіб'ється об нього. Наче хвиля на скелях. Трохи шумовиння — й прощавай. Хіба не бачить, що він навіть не завдає собі клопоту відчинити їй дверцята? Яка смиренна, яка покірна!

І оті туплі на підборах, червоні нафарбовані вуста — таж їй уже сорок п'ять! Для кого? З твоїм становищем, доню, з твоєю професією і дипломом що спонукає тебе поводитись, наче дівчинка-підліток? Якби *aita* встав із могили...

Сідаючи в машину, Нерeya глянула на вікно, думаючи, що там, за шторою, мати, як і завжди, дивиться їй услід. І справді, хоча з вулиці Нерeya не бачила, Бітторі стояла коло вікна і, насупивши брови, з мукою дивилася й шепотіла собі, що он іде, бідолаха, оздоба свого марнославного чоловіка, якому ніколи не спадало на думку дати комусь щастя. Хіба донька не розуміє, що жінка має перебувати в надто великому відчаї, якщо після дванадцятьох років шлюбу намагається спокусити свого чоловіка? Загалом, мабуть, краще, що в них немає дітей.

Нерeya ледь махнула рукою на знак прощання і сіла в таксі. Захована шторою мати на четвертому поверсі відвернула погляд. Понад черепичними покрівлями видніла широка смуга моря, маяк острова Санта-Клара, ріденькі хмари вдалині. Жіночка з новин про погоду оголосила, що буде сонячно. І Бітторі, — ох, яка стара я стаю! — знову задивилася на вулицю, де вже зникло таксі.

Шукала очима й далі, набагато далі за покрівлі, далі за острів та синю лінію обрїю, ген за далекі хмари і навіть ще далі, в назавжди утраченій минувшині, картини доньчиного весілля. Знову бачила

доньку в соборі Буен-Пастор у білій сукні, з букетом квітів і надмірним щастям, дивилась, як вона виходить, така струнка, усміхнена, гарна, і в серці в неї ворухнулося тоді лихе передчуття. Увечері, повернувшись, самотня, додому, мало не сіла перед фотографією Чато, щоб розповісти йому про свій страх, проте їй боліла голова, крім того, Чато в родинних питаннях, надто коли йшлося про доньку, мав звичай ставати сентиментальним. Той чоловік легко пускав сльози, і, хоча фотографії не плачуть, я знаю, що кажу.

Підбори мали пробудити апетит у Кіке, але не той, який задовольняють за столом. Цок-цок-цок, чула Бітторі трохи раніше, як вони цокотіли по паркету. Треба глянути, чи не наробила ямок у ньому. Задля спокою в домі мати не дорікала за це доньці. Адже заскочили тільки на мить. Заїхали попрощатися. Ну, а в нього, о дев'ятій годині ранку, вже тхнуло з рота віскі або одним із тих напоїв, якими він торгує.

— *Ата*, ти певна, що впораєшся сама?

— Чому ви їдете в аеропорт не на автобусі? Таксі звідси до Більбао дорого вам обійдеться?

— Не переймайся цим, — мовив зять і пояснив, мовляв, валізи, незручності, повільність.

— Так, але ж у вас є час, ні?

— *Ата*, не наполягай. Ми вже вирішили, що їдемо в таксі. Це набагато зручніше.

Кіке став уриватися терпець:

— Це єдиний зручний спосіб.

Додав, що піде викурити сигарету на вулицю, поки ви розмовляєте. Від того чоловіка дуже пахтіло парфумами. А от із рота тхнуло алкоголем, і це о дев'ятій годині ранку. Він попрощався, розглядаючи своє обличчя в дзеркалі в передпокої. Пишається. А потім, — владно чи приязно, але сухо? — кинув Нерей:

— Не барися.

П'ять хвилин, пообіцяла вона. Зрештою вийшло п'ятнадцять. Віч-на-віч призналася матері, що ця подорож до Лондона дуже важлива для неї.

— Мені важко уявити собі, ніби ти маєш якесь значення в розмовах твого чоловіка з клієнтами. Чи ти, може, справді, нічого мені не сказавши, стала працювати на його підприємстві?

— У Лондоні я зроблю поважну спробу врятувати наш шлюб.

— Ще одну?

— Останню.

— А цього разу якою буде тактика? Ходитимеш із ним, щоб не злігся з першою, яка трапиться йому по дорозі?

— *Ата*, будь ласка. Мені й так дуже тяжко.

— А ти гарна сьогодні. Поміняла перукарку?

— Та ні, та сама.

Нерей раптом стихила голос. Почувши її шепіт, мати знову глянула на двері квартири, немов боялася, що хтось чужий підслухає їх. Ні, нічого, донька з зятем лише відмовилися від думки усиновити дитину. А скільки розмовляли про те все, — байдуже, китайча, росіянина, негрень, хлопчика чи дівчинку, — і Нерей повнилася надії, але Кіке потім передумав. Хоче рідну дитину, плоть від своєї плоті.

— То він через це говорить тепер так, як у Біблії? — запитала Бітторі.

— Вважає, ніби він сучасний, хоча ще більш традиційний, ніж каша з молоком.

Нерей сама дізнавалася про всі формальності прохань про усиновлення, — що ж, їхня родина відповідала всім вимогам. Гроші не становили перешкоди. Була ладна їхати на край світу і стати нарешті матір'ю, дарма що не привела на світ дитини. Але Кіке зненацька урвав розмову. Ні, та й ні.

— Мабуть, на розум небагатий, тобі не здається?

— Хоче свого хлопчика, щоб був схожим на нього, щоб грав коли-небудь у «Реалі». *Ата*, він одержимий. І таки матиме його. Ух, він як упреться на своєму! Тільки не знаю з ким. З першою-ліпшою, яка дасть згоду. Не запитуй мене. Я навіть уявлення не маю. Наймечіюсь утробу і заплатити, що треба. Як на мене, я б допомогла йому знайти здорову жінку, яка задовольнить його примху.

— Ти з глузду з'їхала.

— Я ще не казала йому про це. Думаю, в наступні дні, там, у Лондоні, ще матиму нагоду. Я все продумала. Я не маю права вимагати, щоб він був нещасний.

Розцілувалися коло дверей квартири. Бітторі: гаразд, нехай сама розбирається, щасливої дороги. Нерезя зі сходового майданчика, чекаючи, поки приїде ліфт, буркнула щось про лиху долю, але, мовляв, однаково не слід зрікатися радощів. Потім порадила матері поміняти килимок під дверима.

2. ЛАГІДНИЙ ЖОВТЕНЬ

До вбивства Чато Бітторі вірила в Бога, тепер — уже ні. А замолоду була побожна. Навіть мало не стала черницею. Вона і та подруга з містечка, якої краще не згадувати. Обидві зреклися свого наміру останньої миті, коли вже виконували послух. Тепер усі балачки про воскресіння мертвих, вічне життя, Творця і Святий Дух видавалися Бітторі брехнею.

Її дуже дратували слова єпископа, що торочив про це. Але вона не посміла не поцілувати руки такого великого пана. Відчула ту руку як щось липке. Натомість дивилася йому у вічі, щоб мовчки, світлом очей сповістити, що вже не вірить у Бога. Тільки-но Бітторі побачила Чато в труні, її віра в Бога луснула, наче бульбашка. Вона відчула це майже фізично.

І все-таки вряди-годи Бітторі ходить на месу, спонукана, мабуть, силою звички. Сідає на лаву в глибині церкви, дивиться на плечі й потилиці присутніх, розмовляє сама з собою. Адже вдома вона дуже самотня. Вона не з тих, що тиняються по барах і кафетеріях. Ходити по крамницях? Тільки задля необхідного. Зникло й кокетство, — ще одна бульбашка? — до якого вдавалася до загибелі Чато. Якби Нерезя не наполягала, вона день у день одягалася б однаково.

Замість ходити по крамницях Бітторі воліє сидіти в церкві і вдаватися до мовчазного атеїзму. Вважає, що не годиться засвід-

чувати блюзнірство і зневагу до зібраних парафіян. Дивиться на зображення святих і каже, думає: ні. Інколи каже, думає це, ледь похитуючи головою на знак заперечення.

Якщо в церкві правлять месу, лишається там надовго. Тоді подумки заперечує геть усе, що каже священник. Молімося. Ні. Це тіло Христове. Ні. І отак від початку до кінця. Інколи, подолана втомою, кльоне з належною скромністю носом.

Бітторі вийшла з церкви єзуїтів на вулиці Андіа, небо вже потемніло. Був четвер. Приємне, не тепле і не холодне повітря. Пополудні на світній вивісці якоїсь аптеки побачила, що там стоїть двадцять градусів. Жвавий вуличний рух, перехожі, голуби. Помітила знайоме обличчя. Не вагаючись, перейшла на протилежний тротуар. Раптова зміна напрямку руху змусила вийти на площу Гіпускоа. Перетнула її доріжкою вздовж ставка. По дорозі милувалася качками. Бітторі вже давно не ходила там. Восстанне, якщо не помиляється, бачила ставок ще тоді, як Нерезя була мала. Згадала чорних лебедів, тепер їх немає. Бім-бам. Дзигарі на будівлі провінційних депутатських зборів вирвали її з полону думок.

Восьма година вечора. Надворі тепло, лагідний жовтень. Раптом Бітторі пригадалися слова, які казала вранці Нерезя. Про заміну килимка? Ні, щоб мати не зрікалася радощів. Ти ба, які дурниці кажуть старим, щоб піднести їм дух. Бітторі з насолодою бачила, що надворі чудовий вечір. Але для буяння радощів потрібні інші стимули. Наприклад? Ох, хіба я знаю? Нехай винайдуть апарат для воскресіння мертвих і повернуть мені чоловіка. Бітторі запитувала себе, чи тепер, коли вже збігло стільки років, не годилося б забути його. Забути? А це що таке?

У повітрі витав запах водоростей і морської вологи. Анітрохи не холодно, не дув вітер, на небі ні хмаринки. Достатні причини, сказала собі Бітторі, щоб іти додому пішки й заощадити на автобусі. На вулиці Урбіета почула, як хтось гукнув її. Виразно почула своє ім'я, але не хотіла обернутися. Навіть наддала ходи, але марно. Ззаду її наздоганяли квапливі кроки.

— Бітторі! Бітторі!

Голос звучав надто близько, щоб і далі вдавати, ніби вона не чує його.

— Ти чула? Кажуть, що вже перестануть, уже не вбиватимуть більше.

Бітторі не могла не пригадати днів, коли ця сама сусідка боялась перетнутися з нею на сходах або чекала на розі вулиці й мокла під дощем, із торбою на закупа коло ніг, щоб не здибати-ся з нею в під'їзді.

Збрехала:

— Так, мені щойно сказали.

— Яка добра новина, га? Нарешті в нас буде мир. Давно вже пора.

— Побачимо, ще побачимо.

— Я радію передусім за тих, кого спіткало лихо. Нехай припинять це раз і назавжди й дадуть вам спокій.

— Що припинять?

— Нехай не змушують людей страждати і боронять свою справу без убивств.

Бітторі мовчала, показуючи, що не має наміру далі провадити розмову, тож сусідка попросилася, немов гнана раптовим поспіхом:

— Піду, пообіцяла синові барабульки на вечерю. Він дуже любить їх. Якщо йдеш додому, ходімо разом.

— Ні, мене чекають тут неподалік.

Одне слово, щоб спекатися сусідки, Бітторі знову перейшла на другий бік вулиці й довгенько блукала по околицях без жодної мети. Бо, зрозуміла річ, якщо ця нікчема, чистячи барабульки для свого сина, що завжди видавався мені дурнем, а до того ж кретинном, почує, що я прийшла додому невдовзі після неї, то подумає: ти ба, вона не хотіла бути зі мною. Бітторі! Що? Ти піддаєшся злобі, і я вже не раз казав тобі про це. Гаразд, дай мені спокій.

Уже пізніше, повертаючись додому, поклала руку на шкарубкий стовбур дерева і проказала подумки: дякую за твою людяність. Потім на стіну будинку і повторила фразу. Не зупиняючись, учинила так само з урною, лавою на тротуарі, стовпом світлофо-

ра та іншими об'єктами міського господарства, на які натрапляла по дорозі.

У під'їзді сутінки. Відчула спокусу викликати ліфт. Обережно. Звуки можуть виказати мене. Вирішила піднятися на четвертий поверх босоніж. Ще мала час прошепотіти поруччю останню подяку за його людяність. Якнайтихіше вставила ключ у замок. Чим цей килимок не сподобався Нерей? Я нічого не розумію в доньці, думаю, я ніколи не розуміла її.

Невдовзі задзвонив телефон. *Ikatza* спала на дивані, скрутилася в клубочок чорного хутра. Не змінивши пози, напіврозплющивши очі, спостерігала, як господиня йде до апарата. Бітторі зачекала, поки замовкнуть дзвінки, впізнала номер на табло і набрала його.

Озався Хав'єр, дуже збуджений. *Ama, ama*. Просить увімкнути телевизор.

— Мені вже сказали.

— Хто?

— Сусідка зверху.

— Ох, я думав, ти не знаєш.

Послав їй поцілунок, вона теж у відповідь йому, більше не розмовляли й попрощалися. Казала собі: я не вмикатиму телевизор. Але невдовзі цікавість узяла гору. Побачила на екрані трьох чоловіків у беретах і каптурах, які закривали їм обличчя: естетика Ку-клукс-клану; чоловіки сиділи за столом, застеленим білою скатертиною, видніли патріотичні плакати, мікрофон, і Бітторі подумала: а мати цього промовця впізнає його голос? Відчула гостру огиду до тієї картини, від якої ще й закрутило в животі. Нездатна терпіти її, вимкнула телевизор¹.

День для Бітторі закінчився. Яка година? Скоро десята. Поміняла воду кицьці й лягла раніше, ніж звичайно, не повечерявши, не розгорнувши журнал, що лежав на столику. Вдягла нічну сорочку, постояла перед фотографією Чато на стіні спальні і сказала йому:

¹ 20 жовтня 2011 року керівники ЕТА заявили про остаточне припинення збройної боротьби за незалежність проти іспанської держави. — Тут і далі примітки перекладача.

— Завтра піду й розповім тобі. Не думаю, що ти зрадієш, але, зрештою, це новина дня, і ти маєш право знати її.

Намагалася, погасивши світло, змусити очі пролити бодай сльозину. Нічого. Сухі. І Нерая не дзвонить. Навіть не завдала собі клопоту повідомити, що долетіли до Лондона. Ясно, надто вже заклопотана, намагаючись урятувати свій шлюб.

3. У ПОЛЛОЕ З ЧАТО

Уже кілька років, як Бітторі не підіймалася пішки аж до Поллоє. Звісно, вона могла б, але втомилася б. Не те що вона боїться втоми, але навіщо, скажіть, навіщо? Крім того інколи, звісно, не щодня, відчуває в животі немов якийсь поколювання. Отже, Бітторі сідає на дев'ятий номер автобуса, що довозить її до зупинки за кілька кроків від цвинтарної брами, а провідавши могилу, пішки вертається в місто. Спускатися в долину — інша річ.

В автобусі сиділа позаду якоїсь жінки, вони були єдиними пасажирами. П'ятниця, спокій, погідний день. Прочитала на арці цвинтарної брами: «НЕВДОВЗІ Й ПРО ВАС СКАЖУТЬ СЛОВА, ЯКІ ЗВИЧАЙНО КАЖУТЬ ТЕПЕР ПРО НАС: "ВОНИ ПОМЕРЛИ!"». Такі погребові фразочки не справляють на мене враження. Ми — прах земний (чула якось по телевізору), байдуже, чи ще дихаємо, чи вже утнюємо трави. Бітторі, хоч і не любила той неприємний напис, не могла зайти на цвинтар, не зупинившись і не прочитавши його.

Люба, ти б могла лишити плащ удома. В ньому немає потреби. Накинула його тільки на те, щоб бути в чорному. Ходила в жалобі перший рік, потім діти наполягли, щоб мати жила нормальним життям. Нормальним життям? Ті простодушні не мають уявлення, що кажуть. Але, прагнучи, щоб їй дали спокій, Бітторі дослухалася до поради. І все-таки, якби йшла поміж мертвих у чомусь барвистому, це однаково видавалося б їй браком поваги. Тож нічого не вдієш, уранці відчинила шафу, пошукала чорну одежину,

яка прикрила б виразні тони синьої сукні, побачила плац і накинула на плечі, хоч і знала, що буде жарко.

Чато поділяв могилу зі своїми дідом і бабою по материнській лінії та однією тіткою край алеї на пологому схилі в одному ряду з іншими могилами. На нагробку стоїть ім'я та обидва прізвища небіжчика, дата народження і дата, коли його вбили. Це все, більше жодного слова.

Перед похороном родичі з Аспейтії порадили Бітторі утриматись і не карбувати на нагробку натяків, символів або знаків, які характеризуватимуть Чато як жертву ЕТА. Так вона не матиме клопоту.

Бітторі протестувала:

— Слухайте, його вже вбили один раз. Я не думаю, що придуть убивати знову.

Не те що Бітторі мала намір просити викарбувати на камені пояснення, як загинув чоловік, але досить було відрадити її від якогось задуму, як вона зятято намагалася втілити його в життя.

Проте Хав'єр сказав, що родичі мають слухність. На нагробку викарбували тільки ім'я і дати. Нерая по телефону з Сарагоси набралася зухвальства й запропонувала фальсифікувати другу дату. Бітторі була приголомшена: як?

— Я от подумала, що на могилі можна написати дату ранішу або пізнішу від дня вбивства.

Хав'єр стенив плечима. Бітторі сказала, що й мови не може бути.

А за кілька років, коли розмалювали нагробок Грегоріо Ордоньеса¹, що спочиває десь за сто метрів від могили Чато, Нерая ні сіло ні впало згадала за вечерею те давнє питання, про яке насправді вже всі забули. Показуючи фотографію в газеті, мовила матері:

— Бачиш, наскільки краще, що ми трохи захистили *aita*? Поглянь, чого ми уникнули.

Бітторі, почувши, зі стукотом поклала виделку на стіл і сказала, що йде.

— Куди ти?

¹ Депутата баскського парламенту, члена Народної партії, вбитого ЕТА 1995 р.